

UMETNOSTNO–ZGODOVINSKI ORIS MESTNEGA JEDRA IN ZNAČILNIH OBJEKTOV V ŠOŠTANJU

nastanek in razvoj mestnega jedra

*Po * objavljenih dokumentacijskih virih se omenja kot prvi objekt v Šoštanju Pusti grad, leta 1199.*

Prvotno naselje se je razvilo okoli farne cerkve, ki je bila posvečena ok. 1261. leta. Malo število hiš, ki se je razvilo ob cerkvi pa se ni dosti razširjalo. Na drugem koncu – južnem, se je med grajskim gričem in Pako razvilo novo naselje ter oblikovalo pravokoten trg z enakomerno parcelno obrobo.

Staro trško jedro se je razvilo ob cesti, ki vodi iz Titovega Velenja proti Zavodnjem, na levem bregu Pake. Najstarejšo obliko tržnega prostora je nudila cesta, želja pa je bila, da se čimbolj osvobodi cestnega prometa. Nastal je trg podolžne oblike, ki je usmerjen na hišo – Glavni trg 14, katera

*op. *Razprava je v nekaj poglavjih spremenjena diplomska naloga, ki doslej še ni bila objavljena. Opombe k nalogi so vključene. Analiza zajema zgodovinski pregled okoliščin v katerih je mesto nastajalo vse od rimskega obdobja do leta 1981. Pretežni del predstavlja umetnostno–zgodovinski opis mestnega jedra in nekaterih pomembnejših objektov v mestu. Iz konteksta je izločen opis cerkve sv. Mohorja in Fortunata in priloga tlorisa cerkve sv. Mihaela, ter stavbe na križišču cest Matije Gubca in heroja Gašperja.*

ga obvladuje in arhitektonsko zaključuje. Mimo te je speljana tudi cesta. Takšni trgi so prijetno komponirani in so se lažje in smotrneje razvijali. Cerkev pa je med temi vedno stala proč od vrste stanovanjskih in gospodarskih poslopij, na vzvišenem mestu. Prav tako so izstopali iz enovitosti meščanskih stavb gradovi in plemiški dvorci. Meščanske hiše so tvorile osnovne enote mestne gradbene organizacije, ki stoji na pravokotnih in zaprtih gradbenih parcelah. Rezultat parcelacije je bil vsestransko zaključen gradbeni blok. Skupne potrebe pa so tako zahtevale tudi skupni program, ki je obsegal življenske pogoje, organizirana tržišča in obrambo. Temu so se pridružile meščanske parcele in parcele mestnega gospoda, cerkve in utrdba. Takšna skladnost je narekovala tudi enoten tip stavb in enako odmero parcel širine 9–15m ter globine od 80–100m. Število parcel je bilo odvisno od pomembnosti kraja in velikosti trga, od 30–40 parcel. Vsako mesto pa ima kot neko živo bitje tudi svojo fiziognomijo in izraz. Prometne razmere so mestu predpisovale število ulic (bilo jih je malo), tržne razmere pa položaj trga, ki je bil najvažnejši del srednjeveškega mesta ali trga. Zaradi zahtev po varnosti in obrambi so mesto vklenili v obroč obzidja. V Šoštanju so bili povezani vsi trije gradovi: Pusti grad, graščina Turn in grad v trgu Amsthaus. Trg je bil v celoti obzidan. V tem okviru se je mreža spreminjala in množila, toda sama obsežnost se ni spremenila, dokler ni ob koncu 18. stol. padlo obzidje in so se mesta začela svobodno širiti in spajati z že nastalo okolico. Vendar pa ima urbanistično obzidje izrazito mikavno vlogo, ker daje trgu trdno kristalinično obliko.

Iz literature zasledimo, da so se mesta ločila od trških naselbin zaradi obzidja, toda pri Šoštanju tega ne moremo zagotavljati, kajti obzidje je bilo že zelo zgodaj, medtem ko je dobil status mesta šele leta 1911. Najpogosteje so med naravnimi činitelji, ki odločajo o nastanku mestnega tlora sa reke, jezera in hribi. Pogosto se združita reka in hrib v idealno prizorišče za nastanek mesta.

Šoštanj na litografiji, ki spada v zbirko nove Kaiserjeve suite

Mesto ob vznožju hriba je dobilo arhitektonsko zaključnost z gradom na hribu, ki je tudi vzpodbujal zasnovo mesta. Včasih je to vlogo prevzela tudi cerkev. V tem primeru sta dve možnosti: grad in cerkev, toda grad je bil postavljen prej in tako se vloga prenese nanj, verjetno pa lahko cerkev pridružimo kot pomagalo. Glede na položaj v okljuki rek, mest na hribu in na podnožju grajskega hriba, bi se najbolje odločili za slednji primer. Nadalje bi glede na obliko trga oz. talnega načrta, izbrali cestni trg pravokotne oblike.

V srednjem veku so bili za nastanek mest in trgov pomembni trije činitelji, ki so najverjetneje veljali tudi za Šoštanj, in sicer tržišče (tu okoli župne cerkve), prometne zveze, ki jih je posredoval ugoden geografski položaj, in strateške zahteve. (1)

Poleg že omenjenih možnosti za nastanek mesta je omejevanje z obzidjem na levem bregu Pake na ozki, proti reki, nagnjeni ravnici. Od tod je zid kasneje prestopil Pako, toda šele v novejšem času. Znotraj obzidja je bila nujna skrb za prazne površine in oblikovanje dvorišč na obeh straneh

paralelno. V manjših mestih je taka razporeditev ustrezala, v večjih pa ne.

Zanimiva je bila tudi razporeditev obrtnih dejavnosti in prilagojenih zgradb v trgu. Na izstopajočih in na ključnih mestih so bile običajno lekarne, zlatarne in druge podobne dejavnosti, v trgu samem, ali izven njega, pa ostale obrti – čevljarstvo, krojaštvo, itd.. – enako velja tudi za Šoštanj.

Poleg površin, ki so bile predvidene za gradnjo, so bile tudi prazne površine, ki naj bi se priključile mestu. Povsod so se naslanjale na obzidje, ki je imelo dvojne vrat – na severu in na jugu. Mestna hiša je bila v žarišču življenja. Cerkev, ki je odmaknjena od trga, je na dvignjenem terenu in je vzhodno orientirana.

Glavni trg predstavlja hrbtenico mesta. Dve vzporedno potekajoči liniji hiš omejuje reka Paka. Hišne meje potekajo vzdolž gospodarskih površin, katerih prosti pasovi se prilegajo hišnim linijam. (2) Prečna ulica vodi na Trg svobode.

Spodnji grad (Amsthaus) se omenja leta 1372, vendar ni znano ali je bilo eno poslopje ali sta bili dve. (3)

Grad Turn stoji nasproti Pustega gradu. Začeli so ga graditi leta 1575.

Trg je imel sramotilni steber, ki pa so ga leta 1857 predelali v portalna stebra kaplanije sv. Mihaela. (4)

Sredi Glavnega trga je bila postavljena soha Marije, ki ni datirana (verjetno je baročna), odstranili so jo v tem stoletju in je hranjena v lapidariju muzeja v Titovem Velenju. V letih od 1575–1658 je viden vpliv italijanskih gradbenikov. Stavbe so kar najbolj prilagojene stanovanjskim razmeram in zahtevam, povsod so uveljavljali ritmično in kar najbolj simetrično kompozicijo. Upoštevali so reorganizacijo prostorov in njihovo boljšo povezavo. Obrambni elementi so podani v obliki erkerjev in rizalitov, vsaj na konceh.

Vsaka trgovska in obrtna hiša naj bi segala na trg oz. tržno ulico in tako z lokalom omogočila dober zaslužek. (5)

Meščanska hiša se je glede na mnoge značilnosti gotovo razvila iz kmečke. V pozni gotiki so bile hiše proti ulici obrnjene z ožjo stranico in je bilo ostenje sestavljeno iz številnih samostojnih stavbnih celic, ki so bile med seboj ločene z ozkimi prehodi. Prva znamenja združevanja v skupine se pojavijo v 16. stol.. Zaradi smotrnejše izrabe stavbnega zemljišča, deloma pa zaradi združevanja dveh ali več hiš v skupni lastnini, so se strehe obrnile proti ulici in tako dale njeni liniji izrazit horizontalni, težnjam časa ustrezajoč značaj. (6)

Trgovsko in obrtno poslovanje je bilo prioriteto, medtem ko so pridobivanje življenjskih potrebščin z mestnih njiv in gozdov umaknili v zadnji del hiše h gospodarskim in skladiščnim poslopjem. Ta poslopja so bila lesena tudi v novem veku in so dolgo pomenila žarišča požarov. (7)

Sčasoma izginejo ulični prehodi, ki so ločili posamezne stavbe in ustvarjali povezavo z drugim arhitekturnim telesom. Pri oblikovanju stanovanjskih zgradb pa soodloča dekorativni element, delno pa vpliva tudi grajska hiša. Pravokotni ogelni stolpiči so se razvili iz grajskih stolpov ali kasnejših ogelnih pomolov (Primorska cesta 1).

Najpogostejša oblika obokanja je renesančna banja, nosilke oboka pa so sosvodnice. Sosvodnice so oprte na stebre, polstebre ali slope, čestokrat pa tudi na konzole.

Na zunanjsčini dobi, prej enotna, fasada mnogo poudarkov. Portalu v srednji osi, se po vzoru fevdalnih dvorcev, pridruži v prvem nadstropju dvojno okno ali dvojna vrata (Glavni trg 7). Renesansa se počasi umika baroku. (8)
Strnjene hiše potekajo po levi in desni strani Glavnega trga. Večinoma so hiše postavljali od jedra proti vzhodu, medtem ko so se širjenju proti zahodu izogibali. V začetku

so bile hiše lesene in krite s slamo. 28. maja 1734 je požar uničil Amsthaus in še vrsto drugih zgradb.

Prehod z Glavnega trga v Trg svobode

Trg je imel svoja imena za parcele. Trška hiša (Glavni trg 7) je npr. stala na Tičnici, današnje poslopje Tovarne usnja pa na Kopčniku.

Poznamo tudi meje trškega ozemlja iz leta 1575, ki je potekalo od Zorka preko izliva potoka Topolšice, Sraleta, vrha Širokega, Goric, do potoka Velunje ter odtod preko Lokovice do Zorka. Označevali so ga z inicialami mejnikov GMS (Gemeine Stadt Schönstein). Trg je imel grb – ščit razdeljen na dve polovici, na levi – polovica dvoglavega orla, na desni del zemeljske oble s tremi srci. Kasneje so srca zamenjali s tremi kamni in sicer zaradi imena naselbine.(9)

Arhitektura 19. stol. ni samo zbirka zgodovinskih kopij klasicizma in bidermajerja, ampak sega še v barok. Avstrija se ni več zgledovala po italijanskih stavbenikih, skušala je začeti s svojimi silami. Znaki naše umetnosti so bili: ekonomičnost, praktičnost in solidnost. Provincionalno

stavbarstvo se je pomaknilo na raven umetnostno neambicioznega protofunkcionalizma s starimi značilnostmi – portalnimi čeli, okenskimi okviri in le izjemoma se je dovolilo bogatejše okrasje (Tovarna usnja). V mejah stereotipnega klasicizma si je romantični duh le počasi utiral pot. Z marčno revolucijo pa so se razmere precej spremenile. Socialnopolitična dogajanja so se odražala tudi v arhitekturi. (10) V Šoštanju je bilo v 19. stol. zelo aktivno, v prosvetne in cerkvene namene se je veliko gradilo. (11)

Trg je 19. stol. dočakal s srednjeveško zasnovo, toda že z renesančno – baročnim stavbnim doprinosom. Merkantilizem je s svojo doktrino, še bolj pa s svojimi upravnimi in gospodarskimi ukrepi ter z modernizacijo glavnih komercialnih cest, načel njihovo tradicionalno strukturo, nikakor pa je ni odpravil. To se je zgodilo predvsem v marčni revoluciji z ukinitvijo fevdalnih odnosov, z uvedbo nove upravne in sodne organizacije ter z liberalizacijo celotnega poslovnega življenja.

Večina mest je v tem času izgubila spone obzidja in se začela tesneje spajati s svojimi predmestji in okolico ter konceptualno okretneje slediti zahtevam časa. Šoštanj se je zelo hitro razvijal. Kot sem že omenila je bil v zač. 19. stol. zelo aktiven z gradnjo, toda tudi zelo netoleranten. Nesentimentalno je odstranjeval starejšo gradbeno zapuščino, zlasti mestno utrdbo.

Če primerjamo današnji tloris s tistim iz franciscejskega katastra iz leta 1826 (12) ugotovimo mnoge spremembe v samem jedru starega mesta – takrat še trga. Na zahodni strani sicer ni veliko sprememb, razen nekaterih dozidav, medtem ko so na vzhodu občutne spremembe. Dvorišča so povsem odstranjena, bilo pa je tudi več hiš.

Trg svobode je bil manjši in ni imel takšnega pomena. Povsem drugačna je bila tudi orientacija objektov. V jugovzh. delu pod cerkvijo sv. Mohorja je npr. stal objekt pra-

vokotno glede na lego cerkve, medtem ko današnji (stari Zdravstveni dom) stoji skoraj vzporedno s cerkvijo.

V 19. stol. se tudi v Šoštanju pojavi tip primestne vile. Ta ima ambiciozno oblikovano in razgibano zunanjščino, s stolpiči, pomoli, lesenimi verandami, pilastri ipd. (na Kajuhovi cesti). Trško jedro, okoli Glavnega trga še vedno ohranja klasicistično fasadirane nadstropne hiše (13) s prodajalnami ter obrtnimi prostori v pritličjih, zgoraj pa so v večini stanovanja. Hiše so pravokotnega tlorisa, na severu je dodano stavbno telo za gospodarsko poslopje, nekoč pa so bili prostori za služinčad. Strehe potekajo vzporedno s cesto in so krite z bobrovcem. Skupine hiš tvorijo trg v obliki dolgega pravokotnika, ki se z vzhoda zoži, sicer pa je zaprtega tipa. Zamiki fasad ponekod zožujejo, drugje zoper razširjajo naselje.

Izdelana pa sta predvsem dva fasadna pasova. Profili hiš so najbolj heterogeni ob zahodni osi. Naselje se začne z visokimi enonadstropnimi hišami, nadaljujejo pa se nizke pritlične, nato pa znova prehajajo v enonadstropne hiše s strmo dvokapno streho. Vzhodna stran Glavnega trga ima glede na zahodno, bolj homogene višine. Nasproti Glavnemu trgu je manjši Trg svobode, tu so potem, ko so porušili več starih hiš in gospodarskih poslopij, pozidali novo upravno zgradbo. Mesto se je po vojni precej razširilo tudi na drugi strani Pake. Zgradili so stolpnice in stanovanjske bloke severno od železniške proge med Kajuhovo in Cankarjevo cesto in vse do Koroške ceste.

Zaradi hitre eksploatacije premoga velenjskega premogovnika pa so porušili in je še v teku rušenje naselja Družmirje, kjer je stala tudi cerkev sv. Mihaela in stari Dom kulture. Vzhodno od starega dela nastaja novo naselje Pohrastnik, kamor so preselili ljudi iz ogroženega območja. Urbanistični načrt predvideva gradnjo severne ceste, ki bi povezovala Pohrastnik, Ravne, Gaberke, Škale, Selo in Titovo Velenje. S tem pa bo sigurno prišlo do rušenja dveh objek-

tov v samem Glavnem trgu. Verjetno bi bila to hiša na Primorski 1 in Glavni trg 12, s čimer bi trg izgubil pomembna objekta v sestavi starega mestnega jedra, ki sedaj simetrično zaključujeta zahodno stranico Glavnega trga.

Objekti, ki so že zgrajeni, kot nadomestilo starih, se smiselno in oblikovno ujemajo s starimi.

V samem predelu starega jedra – Glavni trg, ni absurdnih primerov adaptacij in namembnosti, prav tako tudi ni nesprejemljivih reklamnih napisov, ki v mnogih mestih »kričijo« k odstranitvi.

Moram pa omeniti zanemarjenost Vošnjakove graščine, ki je nujno potrebna temeljite obnove, nekateri detajli pa so že tako zapisani propadu. Med temi je gotovo sončna ura nad enim izmed vhodov.

pomembnejši objekti izven mestnega jedra

Pusti grad

To ime je grad verjetno dobil šele potem, ko je bil že porušen in opustel. Prve listine iz let 1194–1220 govorijo o tem, kako so predniki šentpavelskega opata Ulrika dali v fevd številna posestva in jih opat ni mogel več pridobiti samostanu. O Pustem gradu je znanih več zgodb in med njimi je najbolj zanimiva in morda resnična ta, ki govori, da je Pusti grad služil kot svetilni stolp v časih, ko je dolino pokrivalo jezero. (14)

Grad sta za šentpavelskim opatom imela v lasti brata Eberhard in Herman iz Šoštanja, kasneje pa so bili lastniki Vovberški grofje. Leta 1318 je cesar privolil prodajo gradu

lavantinskemu škofu Dietriku Wolfsauerju. Kmalu pa so grad spet odkupili Vovberški. Zadnji od Vovberžanov je bil sin Katarine, Friderik Žovneški, leta 1330 pa ga je ta zastavil gospodom Walseejem, vendar samo za kratek čas. Odtlej je bil grad v posesti Celjanov, dokler ni njihov rod leta 1456 izumrl.

Celjani so morda grad celo sami razdejali, da si ga ne bi prisvojili sovražni Habsburžani, vendar nekateri podatki to zavračajo in dajejo večjo možnost sporočilu, da so ga razdejali Turki. Grad resnično kaže značilnosti nasilnega razdejavanja. Posebno očitno je to na stolpu – bergfridu, pri katerem je južna polovica odstranjena. Po poročilu dr. Stoparja, so pri sondiranju, v globini več kot dva metra, naleterli na stare temelje. (15)

Stolp je še precej ohranjen, saj je leta 1575 nadvojvoda Karel dodelil 2000 gl. za popravilo stolpa. (16)

Stolp kaže izrazito romanske značilnosti: pravilna lega položenega obklesanega kamnja, brez poudarjenih ogelnikov, ki so klesani iz apnenca, prav tako pa tudi celotni zid. Na severni strani ima stolp še danes skoraj prvotno višino. Imel je zelo visoko pritličje, ki je koristilo za klet, nad tem pa so še tri etaže. V višini druge etaže je ohranjena svetlobna lina, na vzhodni steni pa podboj nekdanjega portala. Ta portal je povezoval stolp s stavbnimi sestavinami na grajskem dvorišču.

Iz Vischerjevega bakroreza Šoštanja še vidimo, da je bil grad dobro utrjen. Stavb na njem ne vidimo, vendar je grad še cel. Preseneča nas to, da je bergfrid višinsko izenačen s stanovanjskim delom. (18)

Danes so od celote ohranjeni le še skromni sledovi, vendar po teh predvidevamo, da je imel obliko pravilnega romanskega kastela na pravokotnem talnem prostoru. Palacij je stal na vrhu strmine, na vzhodnem delu zasnove. Od palacija je ohranjen le majhen del. Prostor kaže, v samem okviru zidave, ostanke značilne romanske zasnove. Bergfrid je

opravljaj nalogo osrednje utrjene grajske točke, obenem pa je varoval tudi prehod preko grajskega jarka, ki je ločeval grajsko ploščad od pobočja, kjer je bil grad edinole dostopen. Ostanek zidu pred stolpom, tik nad obrambnim jarkom, ni opredeljiv, vendar je nedvomno sekundaren. (19)

Danes sta delno ohranjena še: stolp in del obzidja. Kljub slabi ohranjenosti pa zasluži Pusti grad večjo pozornost in varovanje, zaradi izjemnega pogleda na Glavni trg in celotno mesto ter zaradi svoje starosti, ki je pred vsemi v okolici.

Trška graščina – Amsthaus

Pri opisu meja celjske grofije iz leta 1372 je omenjena tudi hiša »Haus und Schloss Schönschtein.« Toda iz zapisa ni mogoče razbrati ali je bila to ena ali sta bili dve stavbi. (20)

Graščina je takrat tvorila, kar lahko vidimo na Vischerjevem bakrorezu, celotno zahodno stranico trga. Zaključevalo jo je obzidje z vrati na jugu in severu.

Graščina ni bila pozidana v celoti, saj v urbarju iz leta 1658 beremo, da stavba še ni končana. Leta 1458 jo je dobila kot dosmrtni užitek Ulrikova žena Katarina Celjska, 1470 pa je dal poleg te cesar še Katzenstein za 300 funtov v zakup Andreju iz Kreiga, nadaljnji cesarski zakupniki pa so bili: 1480 in 1483 Friderik Lemberg, 1494 Boštjan Mindorfer. 1502 je Friderik Lemberg v Ulmu znova prevzel skrbništvo nad uradi v Šoštanju, leta 1503 pa je urad kupil kranjski deželni glavar Ivan Kacijan. Slednji je v boju s Turki bitko izgubil, cesar pa je zasegel njegovo posest. Kacijanova hči Sholastika si je leta 1540 spet uspela pridobiti pravico do gosposčine. Leta 1554 pa je cesar svojemu svetovalcu Žigi Gallerju dovolil, da od Sholastike odkupi gosposčino, najprej začasno, nato pa dosmrtno. Leta 1597 se kot lastnik omenja Hans Žiga Wagen Wagenberški, 1622 Hans Karel Sauer, za njim sin Andrej, ki je 1629 prodal

Šoštanj Juriju Leopoldu baronu pl. Stadlu iz Regensburga. Po 1681. letu srečamo posest v rokah rodovine grofov Thurn. Graščina, ki je bila po urbarju iz leta 1575 tudi sedež deželnega krvnega sodišča, so leta 1635 zavzeli in oplenili uporni kmetje, 1734 pa jo je skupaj s kapelo in gospodarskimi poslopji uničil požar. Po požaru pa je niso več obnovili, sedež gosposčine pa se je preselil na Thurn, takratno kaščo na vzpetini južno od trga. (21)

O trški graščini nam daje najbolj nazorno predstavo Viscerherjev bakrorez iz ok. leta 1681. Kolonija stavb na zahodnem delu je povezana v graščino z enako višinsko osnovo – dvonadstropno. Graščina je večtraktna, na skrajnem južnem delu je bila kapela. Celoten kompleks je bil nekako simetrično grajen. Srednja dela sta bila obrnjena s krajšo stranico in z zatrepom na trg, skrajna dela pa z daljšo stranico in s slemenom. Graščina je imela tudi dva vhoda. Prav tako pa na tej upodobitvi ne moremo okarakterizirati srednjeveške osnove, kajti bolj prevladujejo baročne značilnosti (čebulasta kapa kapele, portali in okenske odprtine), pomoli, kot značilni srednjeveški elementi, pa manjkajo.

Jedro zasnove lahko iščemo le v kockasti stavbi z izjemno strmo sedlasto streho, za strnjeno fronto prednjih poslopij. To je arhitektura, ki spominja na dvore »štok« iz 16. stol.. Graščina je z razvitostjo stavb determinirala podobo današnjeg mestnega jedra. (22)

Vošnjakova graščina – Thurn

Graščina je nastala nekje med leti 1575–1658. (23) Zgrajena je bila kot kašča za trško gospodo. Toda po letu 1734 ko je požar uničil trško gosposčino, se sedež prenese v to poslopje, ki se tudi preuredi za potrebe urada. (24)

Ime je dobila po požaru trške graščine. Tedanji lastniki so bili Thurni, po rodu iz sosednjega gradu Turn v Hrastovcu

pri Velenju. Poslopje so preuredili v plemiško prebivališče. Rodovini Thurnov so sledili še mnogi drugi lastniki. Leta 1900 jo je posedovala družina Günter iz Konstanze, leta 1916 pa sta jo kupila lastnika usnjarne Franc in Marjana Vošnjak (Woschnag).

Proti koncu prve svetovne vojne so bili v njej ruski vojni ujetniki, ki so delali kot usnjarji, po vojni pa so stanovali delavci.

Po zadnjih lastnikih je graščina obdržala ime. (25) Andreas Janisch je grad takole opisal: Stoji na gričku nad trgom in se sestoji iz glavnega in stranskega trakta. Glavni trakt je dvonadstropen, vendar drugo nadstropje še ni dograjeno. Ima dvanajst sob, shrambo in kuhinjo, pralnico, sobo za mleko in kapelo. V stranskem traktu je 9 sob za kočijaže. Hlev ima 8 konj, prostore za vozove, lesena ležišča in kuhinjo za služinčad. Pod glavnim traktom so prostorne kleti za vino, nedograjena kegljiška steza in veranda. Ob glavni cesti proti Penku, ki je speljana vzporedno z gradom, je jetniška stavba. V podnožju grajskega griča je lovska koč, zelenjavni vrt s stekleno in vrtno hišico. Grajski zidovi so debeli ok. 1.9m. (26)

Vošnjak je poslopje uredil in prizidal stopnišče – prečni izstopajoči del. (27)

Če primerjam današnje stanje in Vischerjev bakrorez ter po ostalih vidnih znakih, lahko ugotovimo, da je prizidana tudi veranda na severovzhodnem vogalu. Veranda je pahljačaste zasnove in jo nosi sedem štiriogelnih stebrov na visokih podstavkih, v višini 2/3 pa so preprosti kapiteli. Ti dodatki so verjetno mnogo mlajši, morda iz 19. stoletja. Drugih večjih in izrazitih arhitekturnih sprememb ni opaziti. Vhod v dvoriščni del je na jugu. Nizko poslopje nekdanjih zaporov danes služi za stanovanja, enako kot graščina. Vhod je polkrožno zaključen in okrašen z rastlinskim okrasjem, ki kaže na 18. stol. Ta del in graščina tvorita zaprto

pravokotno dvorišče, odprto le z vzhodne strani, kjer je pot v mesto.

Poslopje ima obliko potegnjenega pravokotnika s tremi vhodi in je trinadstropna, loči pa ga devet osi. Na dvoriščni strani so k temu kubusu prizidane arkade, na krajših delih fasade pa je vidna cezura. Med pritličjem in prvim nadstropjem je viden prehod, ki je ločen še z delilnim zidcem. Med okni v pritličju so ločne odprtine zazidane, ponekod pa so prebite z okni in vpete med masivne slope, ki plastično izstopajo iz fasadne površine in segajo vse do strehe. Večji presledek je med prvim in drugim nadstropjem. Okna so po obliki različna. Pod okni so slepe okenske table.

Na severni strani so še ôkna v profiliranih renesančno – baročnih kamnitih okvirih. Tudi ta fasada je členjena. Plitke lizene in neprofilirani venci jo ločijo v enakomerna pravokotna polja. Streha je dvokapna, na njej so mansardna okna. Že prej omenjeni stopniščni del sega do vrha stavbe, poleg tega pa je še drugi – manjši del. Arkadni hodnik je v pritličju križnogrebenasto obokan, posamezne pole oboka pa so ločene s širokimi oprogami. Hodniki v nadstropjih imajo ravne stropne in med seboj niso povezani. Iz vseh treh pa so razhodi na levo in desno stran, z vrati ob severni strani hodnika.

V obokano klet drži polkrožno sklenjen portal iz peščenjaka z delno posnetim robom, nekaj kamnov pa je sekundarnih. Nad glavnim vhodom je v fragmentih sončna ura z barvnimi lisami toplih barv, ki so predstavljale nek motiv. Vidimo še nekaj rimskih števil in kovinski kazalec.

Kljub dozidavam, ki niso ustrezne, še vsebuje mnogo historično pričevalnih elementov. Pomembna je tudi njena dominantna lega nad mestom.

Dr. Ivan Stopar pri opisu graščine skuša datirati poslopje po kletnem portalu in oknu, ki ima okvir iz peščenjaka profiliran z zobom in zunanjo loputo, v 2/2 16. stol. ali zač.

17. stol. Okno nima več posnetega roba in je opremljeno z železnim križem. Prav tako navaja možnost, da polmansardno nadstropje ni iz časa, ko je graščina nastala in meni, da je istočasno z arkadnimi hodniki in stolpičem. (28)

Kajuhov dom

Pravokotna enonadstropna hiša je kot celota iz 19. stol. – neorenesanse in stoji vzporedno z ulico. Streha je strma dvokapnica, s čelne strani so tri mansardna okna. Srednje okno je večje in je trikotno zaključeno, ostala dva pa sta polkrožna. Pod temi okni poteka strešni zidec, ki je visok skoraj 1 m. Pristrešni zidec izstopa iz fasadne površine. Profiliran je tudi prostor med zidcem in okenskim delom. Pod pristrešnim zidcem je dekorativni pas z girlando. Okna so v širokih okvirih, okoli teh pa so polkrožni pilastri s kapiteli in podstavki. Okensko čelo je prekinjeno in obogačeno z rastlinsko figuraliko, v izstopajočem rizalitnem delu pa z doprsjem žene. Tudi podokenske table imajo rastlinsko figuraliko. Profiliran delilni zidec loči prvo nadstropje od pritličja. Pritličje ima globoko rustiko. Okna so pravokotna in se podaljšujejo z ženskimi glavami. Nad vhodnimi vrati pa je bil nekoč verjetno grb lastnikov.

Kajuhov dom

Na vzhodu je bil pred nekaj leti dozidan del lokala, ki se arhitekturno ne ujema s starim delom.

Če pogledamo stavbo še s strani, je podobno oblikovana kot na čelni strani, le da je dekorativno skromnejša.

Začetna fasada je »gola«. Izstopajo le: stopniščni stolpič v srednji osi fasade in okna.

Stavba služi v gostinske namene. Hodnik je kvadraten, nadaljuje se z dvojnimi stopnicami, ki vodijo v nadstropje. Tu je pravokoten hodnik s sobami ob celotni dolžini in brez posebnosti. V pritličju sta dva velika prostora restavracije. Desno pri vhodu je na fasadi spominska plošča Karla Destovnika Kajuha, ki je bil v tej hiši rojen in zato je gostinski lokal ohranil ime – Kajuhov dom.

objekti v mestnem jedru

Glavni trg 14

Na začetku trga je nekaj metrov dolg zid, ostanek tistega, ki je obdajal celotni trg v velikem obsegu. To je razvidno tudi iz Vischerjeve topografije – Ducatus Stiriae. Tik ob hiši št. 14 so vrata, ki so datirana 1677. Zasledimo, da so bila vhodna vrata v obzidju sicer na tem delu, vendar bolj proti vzhodu. Med letnico je grb, ki doslej še ni bil obravnavan. Predstavlja pa zvezdo (v desnem zgornjem kotu), drevo (v levem spodnjem kotu), v sredini pa je tekoča voda.

Hiša stoji na začetku trga ob levi strani cestne povezave s Savinjsko dolino in Zavodnjem iz smeri Titovo Velenje. Enonadstropna hiša je v osnovi verjetno starejša, pročelje pa je iz 19. stol.. Postavljena je v hrib. Ima dvokapno streho, krita je z bobrovcem in ima mansardno okno. S slemenom je obrnjena v smeri trga in je pravokotnega tlorisa. Čelno je štiriosno členjena, po horizontali jo loči mejni in zobčasti pristrešni zidec. Okna so velika, pravokotna

in pokončna z obrobami v ometu. Podokenske table so brez ornamenta, segajo pa do mejnega zidca. Poudarek srednje osi z balkonom in kovinsko ograjo. V nadstropju je vodoravna in plitka rustika, v pritličju pa prav tako vodoravna rustika in vogali s šivanim robom. Stranski fasadi sta členjeni, vendar brez posebnosti. Začetna fasada pa je povezana s hišo na Cesti talcev 1.

Vhod je iz vzhodne smeri. Notranjost je predelana v stanovanjske namene in lokala. Kletni prostor, ki je sicer v pritličju je banjast. V pritličju čelne fasade je brivnica Vesna in prodajalna čevljev Peko.

Ambietalno daje velik pečat staremu jedru, ker ga zapira na jugu.

Cesta talcev 1

Povezana s prejšnjo. Po franciscejskem katastru razvidno, da je objekt na tem mestu že takrat stal. Pokriva ga strma dvokapnica, krita z bobrovcem, horizontalno deljena z mejnim zidcem, ki ni profiliran. Zunanjščina in notranjščina sta predelani. V pritličju so velika garažna vrata, ki ne sodijo k tej zasnovi. Ambientalno vlogo ima zaradi povezave in vzdrževanja ulične smeri.

Cesta talcev 3

Enonadstropna hiša z dvokapnico in krita z bobrovcem. Sleme je vzporedno z ulico. V srednji vertikalni osi je široko odprt prehod. Zgradba je zidana v obliki črke U s tremi stavbnimi telesi. Preurejena je za potrebe tovarne Galip. Ambientalno je pomembna, ker zaključuje Cesto talcev v tej smeri.

Cesta talcev 2

S trga se povezuje z vogalno hišo na Primorski cesti 1, prav tako kot prejšnja pa je postavljena v hrib. Strma dvokapnica je krita z bobrovcem in vzporedna z ulico. Peto-sna členitev, horizontalno pa s pristrešnim in mejnim zid-cem. Okna so pokončna in pravokotna. Rizalitni del pri vhodu ima plitko rustiko, nad tem pa balkon s kovinsko ograjo. Vogali z rustiko v funkciji šivanega roba, stranski fasadi pa se povezujeta s sledečimi hišami. Notranjost ima pravokoten hodnik s prostori na obeh straneh, na desni pa kamnite stopnice. Nasproti vhodnih, so vrata na dvorišče. Hodnik ima banjast obok s sosvodnicami.

Dvorišče je pravokotno in se nadaljuje z vrtovi. S severo-vzhoda se nadaljuje s stavbnim telesom, ki zapira dvoriš-če tudi na Primorski 1. Na dvorišču je arkadni hodnik, ki je obokan z banjo in sosvodnicami. Osnova stavbe je ne-dvomno starejša, fasada pa je predvidoma iz konca 19. stol. ali zač. 20. stol..

Ambientalni pomen ima zaradi povezave, služi pa v stano-vanjske namene.

Cesta talcev 4

S slednjo povezana z zidanim, polkrožno zaključenim pre-hodom na dvorišče, ki je zaprt z lesenimi vrati.

Hiša ima starejšo zasnovo in klasicistično fasado. Postav-ljena je v hrib, pokriva pa jo strma dvokapnica, obrnjena v smeri ulice. Po horizontali jo delita mejni in pristrešni zi-dec. Okna v nadstropju so velika, pokončna in pravokotna. Polkrožni portal je ornamentiran in stavba datirana v 1846. leto.

Pritličje ima plitko vodoravno rustiko. Desno od portala je dvoje pokončnih, pravokotnih oken, levo pa dvoje manjših

kvadratnih. Stranski fasadi sta prosti, členjeni po horizontali z mejnim in pristrešnim zidcem, po vertikali pa s plitkimi pilastri.

Hodnik je banjasto obokan, na levi in desni strani so prosori. Nasproti vhodnim vratom, ki dele hodnik v dva dela, so vrata na dvorišče. Tu je lesen »gank«, ki ga nosijo stebri. Dvorišče pa se nadaljuje z vrtovi. To je zadnja hiša v tej stavbni črti in ima zato pomembno prostorsko vrednost.

Primorska cesta 1

Baročno zasnovana stavba, fasada pa je iz konca 19. stol. Kvadratna stavba med strnjenim delom trga in Cesto talcev, pokrivajo jo štirikapna streha z bobrovcem in mansardnimi okni.

Čelna stran je deljena z zobčastim mejnim in pristrešnim zidcem, ki se zaključuje še z rastlinsko figuraliko. V pet osi jo ločijo pokončna, pravokotna okna z obrobami v ometu. Pod okni so ornamentirane okenske table, nad okni pa polkrožne odprtine, ki dajejo svetlobo podstrešju in so verjetno mediteranskega izvora. Rizalitno poudarjeni vhod z letnico 1893 na prekladi.

Vzhodna stran ima šestosno členitev, prav tako pa so pokončna in pravokotna okna v nadstropju in rizalitni poudarek z dvema oknom v nadstropju in pritličju.

Zahodna stran ni markantna, razen vrat v pritličju, ki vodi jo na dvorišče. Na severovzhodnem vogalu fasade je peterokotni konzolni pomol. Kot konzola služi, po formi, renesančna školjka. Na vrhu je kovinska strešica. Tudi pomol je deljen po horizontali v več pasov.

Notranjščina ima dva hodnika, ki sta ločena z vrati. Stopnice, ki vodijo v nadstropje so kamnite. Hodnik je banjasto

obokan. Tlak je mozaičen, vzporedno s stopnicami je ozek hodnik na dvorišče. Notranjščina je predelana in služi za stanovanja. Ambientalno je zelo pomembna, ker oblikuje formo dvem cestnim linijam.

Glavni trg 12

Baročni proporci stavbne mase, zunanjščina pa je iz 19. stol.. Hiša stoji na začetku strnjene zahodne osi. Visoka, strma dvokapnica krita z bobrovcem in obrnjena v smeri trga.

Mejni in pristrešni zidec delita hišo horizontalno, šestosno pa je členjena po vertikali. Okna v nadstropju so pokončna, pravokotna, z obrobami v ometu. V rizalitu sta združeni dve okni, od teh je eno slepo. Vogali in rizalit so poudarjeni s plitko rustiko. Južna fasada je členjena, severna pa povezana z naslednjo stavbo. Notranjost ima dva hodnika, ki sta ločena. Manjši je banjasto obokan s sosvodnicami. Na koncu tega je izhod na dvorišče, ki je urejeno v parkirišča. V pritličju so gostinski prostori – Kmečki dvor, v nadstropju pa stanovanja.

Prostorsko je pomembna zaradi vogalne lege na začetku strnjenega trga.

Glavni trg 10a

Pritlična stanovanjska hiša z dvokapnico, kritina je bobrovec, nadaljuje strnjeno stavbno os. Po horizontali ni deljena, po vertikali pa je dvocelična. Hiša je pravokotna in ima izhod na dolgo pravokotno dvorišče. Ambientalna vrednost zaradi povezave, umetnostno pa brez večjega pomena še posebno zaradi nepravilne adaptacije oken. Hiša je kot celota, verjetno iz 19. stol..

Glavni trg 10

Povezuje se s prejšnjo, vendar je ta še nižja. Dvokapna streha je vzporedna s trgom. Fasada ima plitko horizontalno rustiko. Okna so pokončna in pravokotna, členjena je v tri osi, dve od teh tvorita okni, eno pa vrata.

Hodnik je banjasto obokan, na levi strani so lesene stopnice na podstrešje.

Dvorišče je kvadratne oblike in se s severa zoži zaradi gospodarskega poslopja, ki je adaptirano v stanovanje. Dvorišče zaključuje zid, prav tako ga omejuje tudi na severu in jugu. Ambientalni pomen, kot člen v verigi zgradb trga, datirana pa je podobno kot prejšnja.

Glavni trg 8

Tudi ta je pritlična hiša z dvokapnico, krita pa je z bobrovcem. Z daljšo stranico je obrnjena na trg. Dvoosna členitev, ena os tvori pravokotni prehod, ki je banjasto obokan. Drugo os pa tvorijo vrata in okno fotografskega lokala. Hiša je nekoliko umaknjena iz enotne osi. Na dvorišče je prehod preko pravokotnega prehoda. Prav tako kot prejšnja dvorišča, ga omejuje zid. Ohranjen je še severni trakt – nekdanje gospodarsko poslopje, danes pa je preurejen v stanovanja.

Glavni trg 6

Enonadstropna hiša, katere osnova je starejša, fasada pa je iz 1/2 19. stol.. Dvokapna streha je vzporedna s smerjo komunikacije, krita pa z bobrovcem. Stoji v nadaljevanju cestne osi. Po horizontali je ločena z ozkim mejnim zidcem, po vertikali pa v osem okenskih osi. Prvo nadstropje ima plitko horizontalno rustiko in pokončna, pravokotna okna v ometu. Tudi ta ima pravokoten prehod, ki je ravno stropan.

Stavbna telesa zapirajo dvoriše s severne in zahodne strani, z juga pa drvarnice. Na dvorišču je več lesenih »gankov«; od katerih je le en prvoten, ostali so novi.

Objekt služi, v nadstropju za stanovanja, v pritličju pa trgovini Merx – pohištvo in frizerskemu lokalu.

Glavni trg 4

Enonadstropna hiša z dvokapno streho v smeri trga, krita pa je z bobrovcem. Ima tri mansardna okna. Po horizontali jo ločita mejni in pristrešni zidec. Po vertikali je petosno členjena. Okna so velika, pravokotna in pokončna z okviri v ometu. Okenske table in preklade so ornamentirane. Pravokotni prehod je ravno stropan in odprt, vodi pa na dvorišče. Na desni strani prehoda so stopnice v stanovanjske prostore, ki so na obeh straneh dolgega hodnika. Hodnik je odprt na lesen »gank«, ki poteka po vsej dolžini severnega stavbnega telesa.

Stavbno telo na jugu je nižje in služi za skladišča. Celotni objekt je namenjen prodajalni Železnina in trafiki. Ambientalno pomembna stavba, zaradi povezave stavbne osi.

Glavni trg 2

Zanimiva stavba baročne zasnove in neorenesančne fasade 2/2 19. stol.. Enonadstropna hiša z dvokapnico obrnjeno v smeri komunikacije. Krita je z bobrovcem. Ločena je z mejnim in pristrešnim zidcem po horizontali in v enajst osi po vertikali. Dvakrat se zalomi iz prvotne osi. Mejni zidec poteka nad okenskimi zaključki pritličja. Nad okni v nadstropju pa so preklade z moškimi glavami, ki nosijo pristrešni zidec. Po vertikali je deljena s pilastri. Trije pasovi so poudarjeni z globoko rustiko, nad okni v teh pasovih pa so školjčni zaključki in rastlinska venčka. Okenske table so brez ornamenta. Pritličje ima globoko horizontalno rustiko, na desnem delu je prehod na dvorišče, ki je banjast s sošvodnicami. Zapirajo ga lesena vrata. Na skrajnem desnem

*delu pa so še ena manjša vrata. Hodnik je banjasto obo-
kan, na desni pa so stopnice.*

Tovarna usnja Šoštanj

*Severna stranska fasada je enako oblikovana kot čelna, v
pritličju in v nadstropju.*

*Poslopje ima več stavbnih teles, kjer so poslovni prostori
in proizvodni obrati Tovarne usnja in kemična čistilnica.*

*V prostoru je pomembna zaradi fasade, zaključuje pa Glav-
ni trg v zahodni osi in sega prav do reke Pake.*

Glavni trg 1a

*Nasproti slednji se začne vzhodna os trga. Na franciscej-
skem katastru je tu že označen objekt. Glede na ulično črto
je hiša pomaknjena navznoter. Z zatrepom je obrnjena na
cesto. Dvokapna streha je krita z bobrovcem. Na čelni
strani je dvoosno deljena, na južni strani pa ima še eno
stavbno telo. v pritličju je cvetličarna, obnovljena pa je
celotna fasada.*

Zaradi lokacije na začetku trga, je prostorsko pomembna.

Glavni trg 1

Prejšnja hiša in ta sta povezani s prečnim stavbnim telesom. Stoji bolj ob cesti kot prejšnja in je glede na Glavni trg obrnjena za zatrepom, v smeri Trga svobode pa s slemenom dvokapnice. Pritlična hiša je na čelni strani sedem-osno členjena. Del hiše je že obnovljen, nekaj oken in srednji vhod, pa so še v okvirih iz ometa kot so bila prvotno.

Hodnik je kvadraten s prostori ob obeh straneh. Na desni so stanovanja, levo pa so gostinski prostori (Pri stari pošti). Naravnost od vhodnih vrat so lesene stopnice, ki vodijo na podstrešje. Iz hodnika je prehod na pravokotno dvorišče, v smeri tega stavbenega telesa.

Na vzhodu je prečno postavljeno stavbno telo in rahlo pomaknjeno iz osi. Prav tako je označeno že v franciscejskem katastru, torej jo lahko okvirno datiramo v konec 18. ali zač. 19. stol..

Z zatrepom je obrnjeno v smeri Trga svobode, ta fasada je šestosno členjena in brez posebnosti. Pravokotni portal vodi v kletni prostor.

Ambientalno je zanimiva, ker stoji med dvema ulicama, ki dajeta poglobitni prispevek k obliki starega jedra.

Glavni trg 3

Od prejšnje jo loči cesta na Trg svobode in je rahlo pomaknjena iz osi. Pritlična hiša, ki je na franciscejskem katastru še ni. Dvokapna streha je obrnjena v smer komunikacije. Srednji del hiše je podaljšan v mansardno okno. Pristrešni zidec je zobčast. Pod mansardnim oknom je ornamentirana tabla. Zgoraj ob oknu pa je letnica 1909, v osnovi pa je morda nekoliko starejša.

Vhod je v smeri čelne fasade. Prostorsko vrednost ima zaradi povezave v vzhodni osi.

Glavni trg 5

Masivna enonadstropna hiša s sedlasto streho, krita pa je z bobrovcem. Zgodnjebaročno zasnovana, zunanjščina pa je anonimna. Orientirana je prečno, glede na smer trga. Od te hiše naprej, se trg razširi za njeno skoraj celotno širino. Vhod je na jugu. Po horizontali je ločena z zobčastim mejnim in pristrešnim zidcem. S čelne smeri je triosno členjena. Okna v nadstropju so pokončna, pravokotna z okviri v ometu. Vrata imajo poudarjeno preklado. Zahodna fasada je členjena v šest osi. Veža je križnogrebenasto obokana, na desni so lesene stopnice v nadstropje. Enako so obokani tudi kletni prostori. Prostorsko pomembna stavba, ker zožuje oz. razširja trg in skupaj z naslednjo tvori odprt prehod na Trg svobode.

Glavni trg 7

Še v Vischerjevi dobi je imela hiša javni značaj, prav tako je temu služila še v času, ko je nastajal franciscejski kaptar. Fasada je iz 2/2 19. stol.. Enonadstropna hiša s strmo dvokapnico, krita pa je z bobrovcem. Orientirana je v smeri trga. Ima triosno členitev in poudarjen rizalit. Po horizontali jo delita mejni in pristrešni zidec. Pritličje in nadstropje imata vodoravno rustiko, v nadstropju pa je poudarek na vogalih. Rizalit se nadaljuje v podaljšek, kjer je ura. Na slemenskem stolpiču je prostor za drugo uro.

Vhodna vrata se podaljšujejo v trikotno zaključeno preklado na dveh pilastrih. Pod dvojnimi okni so rastlinski venčki in girlande. Okna so obdana s pilastri in z enotnim okvirjem.

Fasada je obnovljena, vendar površno, tako da so girlande že izgubile pretanjeno izdelavo.

Tudi danes ima stavba javno funkcijo – doma upokoјencev. V notranjosti je dolg pravokoten hodnik, obokan je banjasto s sosvodnicami.

Na koncu prvega hodnika so na levi strani stopnice v nadstropje, kjer so stanovanjski prostori.

Iz manjšega hodnika, ki je od prejšnjega ločen z vrati, je izhod na okrnjeno dvorišče.

Ambientalno je pomembna zgradba javnega značaja in povezuje stavbno črto.

Glavni trg 9

Enonadstropna hiša baročne zasnove z bogato fasado iz zač. 20. stol.. Hiša ima dvokapno streho, nekoliko višjo kot prejšnja, obrnjena pa je na trg z dvema mansardnima oknom.

Petosna delitev po vertikali, okna so pokončna in pravokotna. Nad vhodom je robusten balkon. Pritlična okna imajo profilirane nastavke.

Hodnika sta dva, prvi je manjši in predeljen z vrati. Poleg vrat so stopnice v nadstropje. Hiša služi v stanovanjske namene. Zaradi povezave in zanimive fasade je pomembna v prostoru.

Glavni trg 11

Nadstropna hiša, verjetno baročne zasnove z anonimno zunanjščino. Z obema stranskima fasadama se povezuje z vrsto hiš. Streha je strma dvokapnica, s slemenom obrnjena na trg. Kritina je bobrovec. Mejni zidec jo loči po horizontali. V nadstropju so štiri osi. Spodnji del je predelan in le dvoosno deljen. Okna v nadstropju so pokončna in pravokotna. Vhod je iz začelne strani – Trga svobode in služi za stanovanja.

Glavni trg 13

Enonadstropna hiša s strmo dvokapnico v smeri trga. Po nastanku verjetno sovпада s prejšnjo, fasada pa je ano-

nimna. Stavbni kubus je spet višji kot pri prejšnji in tako nihanje daje stavbni osi razgiban videz.

Vertikalno je členjena v tri osi. Okna so v nadstropju in v pritličju pokončna in pravokotna in sovpadajo v osi. S severno steno je povezana s slednjo, južna pa je nesimetrično členjena. Na južni strani je tudi vhod. Hodnik je majhen, z vrati ob straneh, na desni so stopnice, ki se polžasto vzpenjajo.

Ambientalno je pomembna, saj zaključuje vzhodno stavbno kolonijo.

Trg svobode 12

Bivše poslopje občinske skupščine ni pravilno postavljeno glede na starejšo zasnovo, saj sega pregloboko v notranjost Trga svobode in je s tem načeta arhitekturna skladnost. S svojo prisotnostjo pa obenem predstavlja zasnovo novega trga, ki pa nikoli ni zaživel. Ima vse značilnosti javne zgradbe povojnega časa in je danes v funkciji pošte ter nekaj ostalih upravnih prostorov v nadstropju.

Trg Svobode s pošto

Trg svobode 13

Adaptirano poslopje s starejšo zasnovo, ki je vrisana že v franciskejskem katastru. Pravilno orientirana hiša, vzporedno s to je postavljen spomenik padlim od leta 1941–1945.

Trg svobode 6

Enonadstropna hiša z dvokapno streho in prirezanim zatrepoma, krita pa je z bobrovcem. Dvokapnica je vzporedna z ulico, ki vodi na Glavni trg. Po horizontali jo deli dvojni mejni zidec, ki je profiliran. Nadstropje pokriva plitka horizontalna rustika in je petosno deljeno. Okna so pokončna, pravokotna, z okviri v ometu in s poudarjeno preklado. Neprofiliran pristrešni zidec zaključuje nadstropje.

Pritličje je štiriosno členjeno, z vhodnimi vrati in poudarjeno vratno preklado. Vzhodna stranica je nesorazmerno členjena, z zahodno pa je povezana s sosednjo hišo. Hodnik je velik, pravokoten, prostori so na obeh straneh. Tla so lesena. Na koncu hodnika je izhod na dvorišče. Glede na značilnosti, je domnevna datacija – 19. stol. prostorsko pomembna, saj daje formo Trgu svobode.

Trg svobode 7

Povezuje se s prejšnjo, vendar je umaknjena navznoter. Obnovljena pritlična hiša, prizidan mansardni del, ki ni ustrezno dodan. V franciskejskem katastru je vrisana hiša, ki po tlorisu ustreza sedanji, torej jo lahko datiramo pred 30–ta leta 19. stol..

Trg svobode 8

Hiša kvadratnega tlorisa s štirikapno streho, pokrita je s salonitnimi ploščami, zaradi tega izstopa iz enotne podobe

strešnih kritin. Pritlična hiša je po videzu novogradnja, vendar je verjetno grajena na starih temeljih. Na franciscejskem katastru je na tem mestu vrisana zgradba z osnovo, ki ustreza sedanjim gabaritom.

Trg svobode 9

Enonadstropna hiša z dvokapno streho in s slemenom obrnjena na trg. Krita je z bobrovcem. Po horizontali je deljena z mejnim zidcem, po vertikali pa triosno. Nadstropje in pritličje se z delitvijo po oseh, ne pokrivata. Okna so kvadratna. V dvignjenem rizalitnem delu je še eno okno, ki ima školjčni zaključek.

V srednji osi pritličja je vhod. Na obeh straneh pa je še dvoje vrat in oken. Vogali pritličja so poudarjeni s širokimi pilastri. Pasovi med okni v nadstropju in pritličju pa so poudarjeni z globoko vodoravno rustiko. Okna so v enotnem okviru iz ometa. Z vzhodne strani je povezana z blagovnico Merx, ki je novogradnja. V pritličju sta obrtniški delavnici steklarstva in usnjenih predmetov. Začetna fasada je členjena in ima tri mansardna okna, povezuje se z drugim stavbnim telesom. V notranjosti je dolg pravokoten hodnik, na koncu so kamnite stopnice z železno ograjo. Prostor so na obeh straneh. Arhitekturno zanimiva hiša, verjetno starejše osnove, sedanja podoba pa je iz zač. 20. stol..

Trg svobode 3

Velika enonadstropna hiša vogalnega značaja s prirezanim vogalom. Štirikapna streha pokriva ta kubus in je krita z bobrovcem, ima tudi pet mansardnih oken. Po horizontali jo loči profiliran mejni zidec ter pristrešni zidec, po vertikali pa sedem osi z enojnimi, dvojnimi in trojnimi okni. Na čelni fasadi je približno na $2/3$ pravokoten, ob straneh stopnjevan portal z dvema žlebljenima pilastroma. Preklada pa je zaključena s kovinsko strešico. V pritličju je le dvoje oken ohranilo prvotno formo, ostala so nova, vendar

menim, da so še vedno primerna, saj so ostala v prvotnih okvirih iz ometa. Nad portalom je trojno okno, ki se še podaljšuje v širok mansardni del s štiristranim zaključkom in polkrožnim oknom.

Vzhodna fasada je vzporedna s Trgom svobode in je dvoosno členjena po vertikali, horizontalno pa z mejnim zidcem. Tu je vhod v prodajalno Kovinotehna, ki zaseda pritlične prostore. Členjeni sta tudi vzhodna in južna fasada. Stavba ima velik prostorski pomen, saj ohranja ulično črto, datiramo pa jo okvirno, v zač. 20. stol..

Trg svobode 4

Pritlična hiša z dvokapno streho, krito z bobrovcem. Z zatrepom je obrnjena na Trg svobode. V prostorih je skladišče prodajalne Kovinotehna.

Trg svobode 5

Stavba kvadratnega tlorisa z zaobljenim severozahodnim vogalom. Prednja fasada je obrnjena na trg in petosno deljena. Okna so zelo heterogena. V pritličju pokončna, pravokotna in združena tudi v trojna okna,, v nadstropju pa večinoma kvadratna in različnih velikosti. Vhod je kvadraten, vključno z okni poudarjen z okviri v ometu.

Severna fasada je triosno deljena in dvignjena za eno nadstropje, južna fasada pa je šestosno deljena. Datira v 20. stol., služila je za Dom sindikatov, danes pa kot sedež krajevne skupnosti Šoštanj in glasbena šola.

S tem poslopjem je zaključen opis mestnega jedra, vendar zaradi predstave vključevanja arhitekture sedanjosti omenjam še naslednje objekte preko reke Pake:

Enonadstropna hiša pravokotnega tlorisa s prizidkom na levi strani. Streha je strma dvokapnica, krita z bobrovcem. Sleme je vzporedno s Tovarniško cesto, zatrep pa je obrnjen na Koroško cesto. Čelna fasada je osemosno členjena po vertikali, po horizontali pa jo delita mejni in pristrešni zidec. V pritličju je pet oken in vhodna vrata ter vrata v obrtno delavnico. Nad vhodnimi vrati je balkon z železno ograjo, ki ga nosijo tri konzole s prirezanimi vogali. Vhodna vrata so obdana s pilastroma, ki nosita preklado. Okna v nadstropju so pokončna, pravokotna, z okviri v ometu. Okenske table so poudarjene in profilirane. Nad okni so preklade, ki so ornamentirane.

Hodnik je pravokoten s prostori ob straneh in s stopnicami na desni. Zatrep je vzporeden Koroški cesti, vzhodna fasada je trisosno členjena, sicer pa enaka kot na čelni strani. Začetna fasada je devetosno členjena. Okna so v notranjosti polkrožno zaključena. Med prostori je zanimiva črna kuhinja, ki ni bila preurejena. Prostori v nadstropju so ravno stropani, okna pa polkrožno zaključena kot v pritličju. Hiša je v pripravi za rušenje, datira pa verjetno še v 19. stol..

Koroška cesta 1

Hiša je sestavljena iz dveh delov v isti liniji.

Prvi z vzhoda je enonadstropna hiša z dvokapnico in krita z bobrovcem. Sleme je vzporedno Tovarniški cesti, petosno deljena po vertikali, pritličje od nadstropja loči profiliran mejni zidec. Vogale zaključujejo šivani robovi. V pritličju je vodoravna rustika.

Zatrep je obrnjena na vzhod, stena je členjena. Zahodna stran pa se povezuje z naslednjo hišo. Hodnik je banjasto obokan, stopnice na levi pa so lesene. Ob stopnicah se nadaljuje hodnik z vrati na dvorišče, ki pa je popolnoma

zreducirano zaradi struge Pake. Služi v stanovanjske namene. Drugi del je višji od prejšnjega, prav tako z dvokapno streho krito z bobrovcem. Sleme je vzporedno Tovarniški cesti, petosno deljena, po horizontali pa z mejnim in pristrešnim zidcem. Vhod je poudarjen z dvema paroma pilastrov polkrožnega in pravokotnega profila, kapitela pa nosita preklado s prekinjenim segmentnim čelom.

Pritličje je obogateno z globoko rustiko. Nad okni so čelni kamni. Tudi nadstropje je rustično, vendar je ta bolj plitka. Okna so predelana in imajo aluminijaste okvire, kar je nedvomno nestrokovni poseg obnove hiše, ki sodi v 19. stol.

Koroška cesta 2, Kajuhova cesta 1

Enonadstropna hiša z dvokapno streho, krita je z bobrovcem. Na Koroško cesto je obrnjena z zatrepom. Ima dva mejna zidca, ki sta profilirana, s te strani je tudi vhod v stanovanjski del in na portalu zasledimo letnico 1824 in tako tudi datiramo stavbo. Severna stran je povezana z drvarnicami. Pod zatrepom so trikotno razporejena polkrožno zaključena okna, vmes pa je še eno pravokotno okno. Tudi v pritličju so okna, ki se figuralno zaključujejo.

Iz smeri Glavnega trga je po horizontali deljena z mejnim zidcem v pritličje in nadstropje ter po horizontali v šest osi, ki niso simetrične. Okviri so profilirani in figuralno zaključeni.

Prostorsko in arhitekturno pomembna, zaključuje mestno jedro na severu in ohranja cestno črto ter povezuje stari del z novim.

zaključek

Šoštanj se je počasi razvijal vse do 19. stol., ko je verjetno doživel svoj vrhunec v arhitekturni podobi, medtem ko se

prostorsko ni bistveno povečal, glede na obseg, ki je dokumentiran v 17. stol.

Severni del še v prejšnjem stoletju ni imel posebnega pomena, razen župne cerkve sv. Mihaela in nekaj posameznih objektov. Po vojni pa se je zaradi razmaha industrije razbohotil tudi severni del, predvsem s stanovanjskimi bloki. Še vedno pa tu, ni pomembnih objektov. Ostali so v strnjem delu mestnega jedra in tako lahko z gotovostjo trdimo, da je utrip življenja tu še vedno najmočnejši. Glavni trg je torej še vedno živ, kar je verjetno najpomembnejše za vsako staro mesto.

Glede intaktnosti pa je bilo prizadeto že v zač. tega stol., ko so zaradi nepravilnega odstranjevanja prvotnih poslopij (večinoma gospodarskih) umetno pridobili Trg svobode, ki je prevzel del vloge Glavnega trga, vendar ga ni nikoli nadomestil.

Pobočje južno od Glavnega trga, je ostalo precej nespremenjeno, razen nestrokovnih posegov v adaptacijah primestnih hiš. Ta dejanja so seveda oslabila trdnost stare zasnove.

Upam, da nam bo uspelo ohraniti najbolj pomembni in značilni veduti Šoštanja: pogled na cerkev sv. Mohorja iz smeri Pohrastnik, pogled na Pusti grad in Vošnjakovo graščino iz Trga svobode ter iz smeri Termoelektrarne Šoštanj. Tako bi to mesto, kljub novemu načinu življenja in potrebam, še naprej ohranjalo staro podobo.

sklepna razmišljanja

Šoštanj se je po ocenah iz prejšnjih poglavij počasi razvijal. 19. stoletje za ta kraj pravzaprav pomeni razcvet v arhitekturni podobi, čeprav se prostorsko ni bistveno povečal, glede na obseg, ki je predstavljen iz 17. stoletja.

Severni del mesta še v prejšnjem stoletju ni imel posebnega pomena, razen župne cerkve sv. Mihaela in nekaterih osamljenih objektov. Po II. svetovni vojni pa je zaradi razmaha industrije (rudnik lignita in termoelektrarna) nastal severni del s stanovanjskimi bloki za delavce. Tako so se njihovi življenjski in bivanjski pogoji občutno izboljšali. V tem predelu pa sta že bila tudi sodišče in lekarna, tako da jedro ni bilo več tako skoncentrirano. Še vedno pa je bil in je še glavni utrip življenja v starem jedru, kar pa sicer temu ohromelemu mestu edino še daje življenjske impulze. Gotovo bi o tej problematiki lahko bolj razglabljali etnologi, kajti razlogi za odmiranje so gotovo nepreklicno prisotni.

Intaktnost jedra je bila najbolj prizadeta v začetku 20. stoletja, ko so brezkompromisno odstranili nekaj objektov, ki so dajali obliko ali zaključevali jedro. Pridobili so Trgsvobode, ki pa je tuj obstoječi parcelaciji in tudi nikoli ni zaživel v tej vlogi. Če pogledamo kompleksno podobo mesta, se globalno ni mnogo spremenilo, čeprav so nekatere spremembe, ki jih seveda terjajo način življenja in vzporedno potrebe, ki s tem nastajajo. Tako so v preteklih dveh letih začeli temeljito izboljševati in posodabljati stanovanja v starem jedru, prav tako pa urejati mansardne dele v stanovanjske površine.

Ob vseh teh spremembah smo dolžni ohraniti vsaj najbolj markantne vedute, brez katerih bi mesto izgubilo svoj čar. Nedopustni so posegi na Glavnem trgu, v smeri cerkve sv. Mohorja in Fortunata, Pustega gradu in Vošnjakove graščine. Potrebno je zaščititi skromne ostanke mestnega obzidja.

Tako bi mesto kljub nekaterim spremembam zaradi racionalnosti sodobnega življenja še ohranilo tipiko, ki je sicer že bila načeta, vendar jo je še mogoče rešiti s sistematičnim in strokovnim delom.

literatura

Andreas Janisch – *Topographisch Statistisches Lexikon von Steiermark*, III. zv., Graz 1878

Krajevni leksikon Slovenije – III. knj., Svet med Savinj. Alpami in Sotlo, Ljubljana 1976

Mathias Vischer – *Topographia Ducatus Stitriae*, Ljubljana 1971

Ignaz Orožen – *Das Bisthum und die Diözese Lavant*, V. del, Das Dekanat Schallthal, Graz 1884

Herman Wengert – *Die Stadtanlagen in Steiermark*, Graz 1932

Gustav Šilih – *Nekoč je bilo jezero*, Ljubljana 1921

Davorin Ravljen – *Mrtvi ognjenik*, Ljubljana 1944

Ivan Stopar – *Grajski objekti z območja Štajerske na Vischerjevem zemljevidu iz leta 1678*, Celje 1972

Ivan Stopar – *Grajske stavbe v Šaleški dolini*, Naš čas 1980

Anton Sorè – *Velenjska kotlina včeraj in danes*, Celje 1963

Josip Vošnjak – *Spomini*, Ljubljana 1905

Kamilo Zite – *Umetniško oblikovanje gradova*

Janko Orožen – *Gradovi in graščine v narodnem izročilu (I., Gradovi in graščine ob Savinji, Sotli in Savi*, Celje 1936)

Fran Kovačič – *Slovenska Štajerska in Prekmurje*, Ljubljana 1926

Fran Kovačič – *Zgodovina Lavantinske škofije (1228–1928)*, Maribor 1928

Franc Hribernik – *Mesto Šoštanj (zgodovinski opis)*, Celje 1930,

Franc Hribernik – *Mesto Šoštanj (zgodovinski opis)*, Celje 1932

Franc Hribernik – *Zgodovina Šoštanja (zapiski)*

Jože Curk – *O urbanistično gradbenih zasnovah trgov in mest v Posavju, Obsotelju in Posavju*, CZ 1962

Jože Curk – *Slovenještajerski trgi in mesta v 19. stol. (Časopis za zgodovino in narodopisje 1–2*, Maribor 1979

Jože Curk – *Delež italijanskih gradbenikov na Štajerskem v 16. in 17. stol.*, ZUZ VII., 1965

Jože Curk – *Slovenještajerski trgi in mesta v 19. stol.* ZUZ XIV–XV, 1978/79

Jože Curk – *Sakralni spomeniki na območju občine Velenje (Topografsko gradivo ZSV 1967)*

Nace Šumi – *Umetnost 16. stol. na Slovenskem*, Ljubljana 1966

Nace Šumi – *Umetnost 17. stol. na Slovenskem*, Ljubljana 1969

Jože Gregorič – *Slovenska mesta in trgi (I., Kranjska mesta in trgi)*, Kronika slovenskih mest VII, št. 4

Cene Avguštin – *K problematiki meščanske stanovanjske arhitekture v 16. in 17. stol. na Gorenjskem*, ZUZ VII, 1965

Damjan Prelovšek – *Nekateri problemi raziskovanja arhitekture 19. stol.*, ZUZ XIV–XV, 1978/79

opombe

1. Jože Gregorič, *Slovenska mesta in trgi (I., Kranjska mesta in trgi), Kronika slovenskih mest VII, št. 4. str. 193–205*
2. Herman Wengert, *Die Stadtanlagen in Steiermark, Graz 1932, str. 12*
3. Ivan Stopar, *Grajske stavbe v Šaleški dolini, Naš čas 1980*
4. Krajevni leksikon Slovenije III, knj., *Svet med Savinjskimi Alpami in Sotlo, Ljubljana 1976, str. 437*
5. Jože Curk, *Delež italijanskih gradbenikov na Štajerskem v 16. in 17. stol., ZUZ VII, 1965, str. 58*
6. Cene Avguštin, *K problematiki meščanske stanovanjske arhitekture v 16. in 17. stol. na Gorenjskem, ZUZ VII, 1965, str. 94*
7. Jože Curk, n.d., str. 62
8. Cene Avguštin, n.d., str. 94
9. Franc Hribnik, *Zgodovina Šoštanja (zapiski)*
10. Damjan Prelovšek, *Nekateri problemi raziskovanja arhitekture 19. stol, ZUZ XIV–XV, 1978/79, str. 219/222*
11. Jože Curk, *Slovenještajerski trgi in mesta v 19. stol., ZUZ XIV–XV, 1978/79, str. 223–230*
12. *Preslikava franciskejskega katastra (iz arhiva Zavoda za urbanizem Velenje)*
13. Jože Curk, *Slovenještajerski trgi in mesta..., str. 223–230*
14. Janko Orožen, *Gradovi in graščine v narodnem izročilu I., Celje 1936*
15. Ivan Stopar, n.d., *Naš čas 1980*
16. Franc Hribnik, *Mesto Šoštanj (šoštanjski gradovi), 1932, str. 37*
17. Ivan Stopar, n.d., *Naš čas 1980*
18. Ivan Stopar, *Grajski objekti z območja slovenske Štajerske na Vischerjevem zemljevidu iz leta 1678, CZ 1971/72, str. 419*
19. Ivan Stopar, *Grajske stavbe v Šaleški dolini, Naš čas 1980*
20. IDEM
21. IDEM
22. IDEM
23. Jože Curk, *O urbanistično gradbenih zasnovah trgov in mest v Posavju, Obsotelju in Posavju, CZ 1962, str. 225*
24. Krajevni leksikon Slovenije III. knj., *Svet med Savinjskimi alpami in Sotlo, Ljubljana 1976, str. 437*
25. Ivan Stopar, n.d., *Naš čas 1980*
26. Andreas Janisch, *Topographisch Statistisches Lexicon von Steiermark, III., Graz 1878, str. 849*
27. *Podatek dobila od stanovalca graščine*
28. Ivan Stopar, n.d., *Naš čas 1980*